

Nagy Ignác kéziratos énekeskönyve
és annak Szent István-éneke

A székesfehérvári Püspöki Levéltárban Séllyei Nagy Ignác püspök kéziratai között található egy nagyfólió alakú füzet, a külzet felirata szerint: „Cantilena Hungaricae et Orationes diversae ab Ign. Nagy Eppo. Io”. A füzet címirata: „*Székes Fejér Vári Püspökségben lévő plebániái templomokra kirendelt énekek, litániák az imádságokkal, melyeken kívül másokat énekelni vagy imádkozni a néppel különös engedelem nélkül szabad ne legyen.*”¹ Az alábbiakban bemutatom az énekeskönyvet, majd annak egyetlen énekével, az *Ó Szent István, dicsértessél...* kezdetűvel foglalkozom.

A kézirat terjedelme 65 lap. Az énekeket tartalmazó rész rendje:² Reggeli ének, esti ének (3); miseénekek (3); Oltáriszentséggel kapcsolatos alkalmi énekek (4); gyermekek templomba mentekor; énekek az egyházi évre: advent, karácsony, böjt (2), húsvét, pünkösd, Szentháromság (3), áldozócsütörtök; szentekről: Szűz Mária (2), angyalok, Szent Péter, mártírok, Szent József, Szent István, Szent László, Szent György, Szent Márton (2), egyház napján, prédikáció után, Angyali olvasó után, *Te Deum*. Az énekek utáni imádságok, litániák az 1785-ben megjelent *Énekek könyve* kötet imarészének³ kézirata. A püspök kéziratos bejegyzéseiből egyértelmű, hogy a kézirat imádságai korábbiak, mint a nyomtatott *Énekek könyvében* olvasható azonos imák, az utóbbiban többlet a *Miatyánk*-, *Angyali üdvözlés*-, *Apostoli hitvallás magyarázata*, *Keresztény lélek az Istenhez* (az utóbbi örszóként szerepel a kézirat végén, de szövegét a kézirat nem tartalmazza).

Egyes énekek között kihagyott helyek állnak, kotta és nótajelzés egyáltalán nem szerepel a kéziratban. A kötetet Nagy Ignác püspöki kinevezése után állíthatta össze, benne (főleg az imádságos részben) sajátkezű javításai találhatók. Jellemző a címadásban szereplő kizárólagosság: püspökként

¹ Székesfehérvár, Püspöki Levéltár, Kéziratok, nr. 1482(1). Ezúton köszönöm meg Mózessy Gergelynek, a levéltár vezetőjének kutatásom során nyújtott szíves segítségét.

² A számok azt jelzik, hogy a jelzett alkalomra egynél több ének szerepel.

³ *Énekek könyve szükséges litániákkal és imádságokkal a Magyar Keresztény Katolika Anyaszentegyház szolgálatjára Székes Fejérvári Püspökségben* (1785), összeáll. [SÉLLYEI NAGY Ignác]. Pest, Landerer. 212–282.

meghatározta, hogy egyházmegyéjében mely énekeket szabad (külön engedély nélkül) templomokban énekelni. Néhány évvel később, az 1785-ben kiadott *Énekek könyve* bevezetőjében olvashatjuk ennek az indoklását: „...a jó énekek fogyatkozása miatt csúfoltatt az isteni szolgálatot illető tisztaság”, ezért „szükséges volt az Evangéliom, és Anyaszent-egyháznak lelke szerént való énekeket elrendelni”, s ezzel a „zur zavar énekek” helyére „istenesebb és lelkiebb” énekeket adni.”

Nagy Ignác későbbi ima- és énekeskönyveiben a magyar múlt irodalmilag értékes énekeiből válogatott,⁴ az *Énekek könyvében* pedig a katolikus megújulás szellemében íratott (nagy részét Ányos Pállal) új énekeket.⁵ A most tárgyalt énekeskönyv tudomásom szerint kéziratban maradt, használatba vételéről nem találtam adatot.

39 ének, köztük a korban mindenütt szorgalmazott miseénekekkel (*Ím arcunkra borulunk...*; a *Wir werfen uns darnieder...* magyar változata), amely németül 1766-ban jelent meg először, 1776-ban Mária Terézia énekeskönyvébe is bekerült.⁶ A 39 ének között még nincsenek olvasmány- vagy evangéliumi énekek, amelyek 1785-ben kiadott *Énekek könyve* törzsanyagát képezik majd, és nem is irodalmi szempontú válogatás, mint a püspök 1780-ban és 1789-ben kiadott imádságos könyveinek énekei.⁷

Séllyei Nagy Ignác ezt az énekeskönyvet két forrásból válogatta össze: Náray György 1695-ben kiadott *Lyra coelestis*éből⁸ és az 1758 után gyakran megjelent Petrus Canisius-féle kiskatekizmushoz (az alább tárgyalt *Kérdések könyvecskéjéhez*) kapcsolt énekek közül.

A továbbiakban az *Ó Szent István dicsértessel...* kezdetű énekről lesz szó. Az ének szövegét lásd e tanulmány végén, mellékletben.

*

Az *Ó Szent István dicsértessel...* kezdetű ének mai ismereteink szerint először a Keresztény Oktatás Társasága számára kiadott katekizmus függelékének énekei között fordul elő, 1758-ban.

⁴ SZELESTEI N. László (2016), Séllyei Nagy Ignác székesfehérvári püspök két imakönyvéről (1780, 1789), *Magyar Könyvszemle*, 132, 3. 319–336.

⁵ SZELESTEI N. László (2013), Az Énekek könyve és Ányos Pál. In Sz. N. L., *Irodalom és lelkiség*. Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport. (Pázmány Irodalmi Műhely: Lelkiségtörténeti tanulmányok, 6). 85–96.; Uő, *Ányos Pál megjegyzése közismert himnuszok újrafordításáról* (sajtó alatt).

⁶ WATZATKA Ágnes (2014–2015), A Mária Teréziához kapcsolódó egyháziének-reform III: Reforménekek a magyarországi énekgyakorlatban, *Magyar Egyházzene*, 22, 2014/2015, 275–300., i. h. 297–298., nr.23.

⁷ Lásd a 4. sz. jegyzetet.

⁸ NÁRAY György (1695), *Lyra coelestis suavi concordia divinas laudes personans hominum-que animos a terrenis ad coelestia avocans*. Nagyszombat, Akad.

A Jesus Társaságából való Canisius Péter által egybe-szedetett és három iskolára el-osztatott keresztény hitnek öt fő tikkelyeiről közönséges és szükséges kérdések könyvecskéje, melyben előre botsáttatnak a Boldogságos Szűz Mária Keresztény Oktatás Társaságának rendtartási és búcsúi, a gyermekek óráival. Utollyára pedig az egész keresztényi tudomány rövid sommában szép énekes nótájú versekbe foglaltatik, és külömb-külobmféle sátoros ünnepekre való énekekkel megbóvítottik, a Felsőbbeknek az ő engedelmeből, Győr, Streibig Gergely János, 1758.⁹ XVI, 184 p. (A továbbiakban a mű kiadásait *Kérdések könyvecskéje* címmel tárgyalom.)

Területileg és időben is elszórtan a *Kérdések könyvecskéjének* további tizenkét kiadásában leltem fel az *Ó Szent István dicsértessél...* kezdetű éneket. A jezsuita rend révén országosan elterjedt, Erdélyben is megjelent.¹⁰

Szentiványi Dezső kimutatta, hogy Petrus Canisius kiskatekizmusának Adam Hermenegild-féle *Kleine Schul-Christijét* (Klagenfurt, 1740) dolgozta át a szintén jezsuita Ignaz Parhamer (*Allgemein-notwendiges Frag-Büchlein...*, Bécs, 1750), amely a Keresztény Oktatás Társasága *Kérdező könyvecskéjé*ként különböző nyelvekre lefordítva nagyon sok kiadást megért.¹¹ Szakirodalmunk szerint Kereskényi Ádám fordította magyarra.¹² A magyar nyelvű kiadásokban 1758-tól azonos énekek szerepelnek, számuk 24–26. A különböző nyelvű kiadások énekeinek, azok hatástörténetének vizsgálata még elvégzendő feladat.¹³ Az *Ó Szent István dicsértessél...* csak a magyar nyelvű kiadásokban fordul elő.

⁹ Példány: OSzK, 318.097. Az *Ó Szent István dicsértessél...* a 21. ének, a 172. lapon kezdődik. Ugyanezen kiadvány, azonos impresszummal, eltérő lapszámozással: OSzK, 318.207. (Ebben az *Ó Szent István...* a 187. lapon kezdődik. – Német változata (más énekekkel): *Allgemeines Mission-Frag-Büchlein in drey Schulen ordentlich eingetheilet, mit beygesetzten Gesängern, und nutzbaren Bericht von der Christen-Lehr-Bruderschaft vermehret...* Raab, Streibig, 1758. (10), 227, (3) pp. Példány: OSzK, 318.096.

¹⁰ Győr, 1758: két kiadás, 21. szám, 1760., 1761: 22. sz.; Kolozsvár, 1760.: 22. sz.; Nagyszombat, 1760., 1763: 21. sz., 1769: 21. sz., 1772: 21. sz.; Eger, 1778: 21. sz.; Buda és Nagyszombat, 1780: 21. sz., 1791: 21. sz.; Pest, 1784: 21. sz.

¹¹ SZENTIVÁNYI Dezső (1944), *A katekizmus története Magyarországon: Canisius Szent Péter és a magyar katekizmus*, Budapest, Pray Rendtörténetíró Munkaközösség. (Kiadványok Jézus-társasága magyarországi történetéhez, Tanulmányok, 36). 64. – A szakirodalom szerint 1757-ben Kassán jelent meg először, ám már 1756-ból is ismerünk budai kiadást (*A Jézus társaságából való Canisius Péter által egybe szedett, és három iskolára el-osztatott keresztény hitnek ött fő tikkelyeiről közönséges, és szükséges kérdések könyvecskéje; mely azon német nyelven ki-botsáttott könyvetskéből magyarra fordítottott, melyből még a felséges királyi magzatok is hertzegek, és hertzegnék az hit ágazatit tanulják*). Példány: OSzK, 317.821.

¹² Uo.

¹³ Horvát és cseh változat: *Obchinszke Miszie pitanya Knisicze na triskole po Rédu razdiljene...* (1759), Sopron, Siess, – *Obecneg Myslye Včenj Krestianského Knižka...* (1768), W Trnawe, Akad.

A társasági kézikönyv fő részei (a sorrend nem mindig azonos):

Elöljáró beszéd

Rendtartás, felajánlás, regulák, búcsúk

A gyermekeknek órái (versekben)

Kis katekizmus („három iskolára elosztott öt cikkelyeiről ...
kérdések könyvecskéje”)

Énekek

Rövid toldalék: A három isteni fő indulatokról (többször elmarad)

Az *Elöljáró beszédet* csak kevés kiadásban találtam meg (Győr, német nyelvű kiadás, 1758; magyar nyelvű kiadás, 1760; Sopron, horvát nyelvű kiadás, 1759; Kolozsvár, magyar nyelvű kiadás, 1760). Ebből megtudható, hogy a Boldogságos Szűz Mária Keresztény Oktatás Társaságot Régis Szent Ferenc (1597–1640) jezsuita misszionárius példáját szem előtt tartva, annak szentté avatása (1737) után, 1750-ben Bécsben alapították, 1751-től működött Szűz Mária oltalma alatt, 1754-től Bécsen kívül is elterjedt. 1758-ban „magyar nemzetünkől is nagy lelki örömmel bévétetett”.

A Keresztény Oktatás Társaság magyarországi hitoktatási tevékenységét Érdújhelyi Menyhért,¹⁴ Szentiványi Dezső¹⁵ és mások kutatásaiból ismerjük. Piszker Olivér szerint az 1760-as években a Győri Egyházmegyében 115 plébánián volt jelen ez a társulati forma,¹⁶ Jánosi Gyula is méltatta működését.¹⁷ Bárth János a Kalocsai Főegyházmegyében Batthyány József kalocsai érsek idején (1760–1776) működött hitoktatási csoportokról írt.¹⁸ A társulatszervezők szinte mindenütt jezsuiták. Knapp Éva a keresztény társulatokat vizsgáló alapvető monográfiájában Keresztény Tanítás Társaságaként többször említi, kiadványokat köt a dévényi, győrszigeti, szebellébi, a győri (székesegyházi) és a pozsonyi (Szent Márton székesegyházi) társulatokhoz. A fentebb említett, Canisius-féle, 1758-tól a Keresztény Oktatás Társasága kézikönyveként gyakran megjelent katekizmus (*Kérdések könyvecskéje*) néhány kiadását a helyhez és szerzetesrendhez nem köthető társu-

¹⁴ ÉRDÚJHELYI Menyhért (1906), *A katolikus hitelemzés története Magyarországon*, Zenta. 163–187., 296.

¹⁵ SZENTIVÁNYI 1944:62–87.

¹⁶ PISZKER Olivér (1933), *Barokk világ Győregyházmegyében Zichy Ferenc Gróf püspöksége idején (1743–1783)*. Pannonhalma. (Pannonhalmi füzetek, 13.)

¹⁷ JÁNOSI Gyula (1935), *Barokk hitélet Magyarországon a XVIII. század közepén a jezsuiták működése nyomán*, Pannonhalma. (Pannonhalmi füzetek, 17.)

¹⁸ BÁRTH János (1998), Vallási alapismeretek oktatása a kalocsai érsekség területén a XVIII. század közepén. In JANKOVICS József, MONOK István, NYERGES Judit, SÁRKÖZY Péter, (szerk.), *La civiltà ungherese e il cristianesimo: A magyar művelődés és a kereszténység II.*, Budapest – Szeged, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Scriptum Rt. 1009–1016.

lati típusok közé sorolta,¹⁹ a kötetek függelékekében található énekekkel nem foglalkozott.

A *Kérdések könyvecskéjében* „a régi katekizmus jobb rendbe szedettetett, hozzá toldattak az énekek...”, amelyek egyike magyar nyelvű kiadásokban a Szent Istvánról szóló *Ó Szent István dicsértessel...* kezdetű. Innen ismerhette meg Mocsy Elek is. Ő nem énekszerző, hanem másoló volt, miként kötete elején olvashatjuk: „Istenes Énekek mellyeket Deák korában sok Irot és Nyomatott könyvekbül öszve-irogatott Mocsy Elek 1798dik Esztendőben.”²⁰ Kézirata 13 strófa elhagyásával lineárisan követi a nyomtatott változatot az alábbi versszakok megtartásával: 1–4, 7, 9, 15–16, 19–23, 25, 27, 29, 30.

Az *Ó Szent István dicsértessel...* kezdetű énekkel legutóbb Medgyesy S. Norbert foglalkozott az *István, a szent király* című, 2013-ban megjelent reprezentatív tanulmánykötetben (és kiállítási katalógusban),²¹ valamint a *Szent István énekek* című, 2014-ben megjelent kötetben.²² Első előfordulását ő Mocsy Elek kéziratos énekeskönyvében (1798) találta meg, 17 strófás változatban. Úgy véli, hogy a ma már elterjedtnek nevezhető csángóföldi Pusztina búcsús énekének ez a kéziratos változat lehetett forrása. A pusztinai ének a Mocsy-féle kézirat 5 strófájához kettőt (a 4.: *Boldogságos Szűzanyánknak...* és 5.: *Azért is hálaadással...*) egy másik Szent Istvánról szóló énekből, a Szentmihályi Mihály *Énekes* könyvében közölt *Ó dicsőséges Szent Jobbkéz...*-ből vehetett át, írja Medgyesy. Feltételezése szerint e két ének (tudniillik a Mocsynál olvasható *Ó Szent István dicsértessel...* és az *Ó dicsőséges Szent Jobbkéz...* kezdetű) „együttes hatással volt a pusztinai csángó magyar deákra, amikor templomának búcsús énekét 1800 táján, korabeli népi dallam kitűnő alkalmazásával megkomponálta.”²³

Bogár Judit 2017-ben azt írta, hogy az 1763. évi nagyszombati *A Jézus Társaságból való Canisius Péter által egybeszedetett ... kérdések könyvecskéje* című társulati kötetben 30 strófás szöveggel szerepel az *Ó Szent István dicsértessel...* kezdetű ének.²⁴ A *Kérdések könyvecskéjének* korábbi kiadá-

¹⁹ KNAPP Éva (2001), *Pietás és literatúra: Irodalomkinálat és művelődési program a barokk kori társulati kiadványokban*. Budapest, Universitas. (Historia litteraria, 9.) 242–243.

²⁰ OSzK, Quart. Hung. 391.

²¹ MEDGYESY S. Norbert (2013), „Magyarország fondálója”: XVII–XVIII. századi históriás és könyörgő népelemek Szent István király tiszteletére In KERNY Terézia, SMOHAY András (szerk.), *István, a szent király: Tanulmánykötet és kiállítási katalógus Szent István tiszteletéről halálának 975. évfordulóján*. Székesfehérvár, Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum. 114–143.

²² KOVÁCS Andrea, MEDGYESY S. Norbert (szerk.) (2014), *Énekek Szent István király tiszteletére – Cantiones de Sancto Stephano rege*. Budapest, Magyar Napló. 203–205, nr. 93: *Ó, Szent István dicsértessel...*

²³ MEDGYESY 2013:138.

²⁴ BOGÁR Judit (2017), A társulati kiadványok magyar nyelvű énekei In BOGÁR Judit, DÉRI Eszter (szerk.), *Barokk vallásos közösségek*, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lel-

saiban is előfordul már az ének, legkorábban az 1758. évi győri kiadásban. Nagy Ignác kéziratos Szent István énekének szövege, a strófák száma és azok sorrendje egyezik a *Kérdések könyvecskéjében* kiadott változattal.

A ma pusztinai búcsús énekként használt *Ó Szent István dicsértessel...* kezdetű ének Medgyesy által említett 4. és 5. strófáját, azok és közeli változatainak előfordulásait érdemes szemügyre venni. A pusztinai változat csak a 20. századból ismert. Az abban szereplő 4. strófa előfordulásai: *Ó dicsőséges Szent Jobbkéz...* 6., *Kérdések könyvecskéje*, 20., *Mocsy-ék*. 10. strófa. A pusztinai ének és az *Ó dicsőséges Szent Jobbkéz...* egyezik, a *Kérdések könyvecskéje* és a *Mocsy-ék*. szövege ezekhez képest egymással egyező variáns.

A pusztinai ének 4. strófája:

4. Boldogságos Szűzanyánknak, mint magyarok asszonyának
feláldoztad hazánkat, szentelted koronánkat. Kérünk etc.

Ó dicsőséges Szent Jobbkéz...:

6. Boldogságos Szűzanyánknak, mint magyarok asszonyának,
feláldoztad hazánkat, szentelted koronánkat. Kérünk etc.

Mocsy Elek-ék:

10. Halálodkor Szűz Anyának, Magyarok Nagyasszonyának,
feláldoztad magadat, népedet, országodat. Kérünk etc.

Kérdések könyvecskéje:

20. Halálodkor Szűz Anyának, Magyarok Nagyasszonyának,
feláldoztad magadat, népedet, országodat. Kérünk etc.

A pusztinai ének, 5. strófája (*Ó dicsőséges Szent Jobbkéz...*, 20., *Kérdések könyvecskéje*, 29., *Mocsy-ék.*, 16. strófa) ugyan közel áll *Ó dicsőséges Szent Jobbkéz...* szövegéhez, de a *Kérdések könyvecskéjével* azonos eltérések vannak benne. A *Mocsy-ék* szövege ritmikailag kétszer is rontott.

A pusztinai ének 5. strófája:

5. Azért is hálaadással, ünnepélyes vigassággal
mi együtt örvendezünk, szívünkben emlékezünk. Kérünk etc.

Ó dicsőséges Szent Jobbkéz...:

20. Erről nagy hálaadással, közönséges vigassággal,
ma együtt emlékezünk, szívünkben örvendezünk. Kérünk etc.

---

kiség Kutatócsoport. (Pázmány Irodalmi Műhely, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 15.) 55–63., i. h. 58.

Mocsy Elek-ék:

16. Ezekről ájtatossággal, és buzgósággal
ma együtt emlékezzünk, örvendezzünk. Kérünk etc.
[Ritmikailag is rontott szöveg!]

Kérdések könyvecskéje :

29. Ezekről ájtatossággal, és illendő buzgósággal
ma együtt emlékezzünk, szívünkben örvendezünk. Kérünk etc.

Itt kérdéses, hogy a pusztinai ének az *Ó dicsőséges Szent Jobbkéz...* és a Mocsynál szereplő változat együttes hatására jött létre.

*

Az *Ó dicsőséges Szent Jobbkéz...* és az *Ó Szent István, dicsértessél...* (*Kérdések könyvecskéjében* olvasható változat) között olyan egyezéseket is találunk, amelyek esetleg közös (latin?) forrásra utalnak.

Például:

Ó Szent István, dicsértessél... (*Kérdések könyvecskéje*)

10. Sokszámú szerzeteseknek, Isten féltő embereknél
építél templomokat, ékes kalastromokat. Kérünk etc.
11. Bús árvákkal, özvegyekkel, koldusokkal, betegekkel
örömet nyajaskodtál, és nékik udvarlottál. Kérünk etc.

Ó dicsőséges Szent Jobbkéz... (1771. évi kiadás és Szentmihályi)

5. A szerzetes embereknek, férfiaknak és szüzeknek,
mennyi ékes templomot építél és klastromot. Kérünk etc.
9. Bús árváknak, özvegyeknek, szegényeknek, betegeknek
mennyi sok pénz osztottál, s hányszor buzgón szolgáltál. Kérünk etc.

Mindkét ének nótajelzése: *Dicsértessél ó Mária*. Azonos dallamú és témájú énekek esetében nem ritka az ilyen egybehangzás. Hasonló összefüggésrendszerrel, a „nem szándékos kompilálás”-ról így írt Bogár Judit: „az imádságszerzők, imakönyv-összeállítók gyakran önkéntelenül is a jól ismert, fejből tudott, sokszor imádkozott szövegek képeiből, kifejezéseiből, soraiból építkeznek, az imaszövegek pedig, éppen, mivel fejből mondják őket, az imakönyvtől elszakadó szóbeli használat során állandóan változnak.”²⁵ Ugyanez történhet népdalok esetében is.

---

²⁵ BOGÁR Judit (2014), *Ars compilandi praedicationes: Pázmány Péter imádságai és a kompiláció* In MACZÁK Ibolya (szerk.), *Közkincs: Tanulmányok a régi magyarországi prédikációk*

A Szent Jobb 1771-es hazahozatalakor keletkezett és már az első évben is többször kinyomtatott²⁶ *Ó dicsőséges Szent Jobbkézzel az Ó Szent István dicsértésénél jóval többet foglalkozott szakirodalmunk. A 22, majd 23 strófás Új ének [= Ó dicsőséges Szent Jobbkéz...] szerzője a Pray György szerint felvetett három név közül (Faludi Ferenc, Molnár Nep. János, Szerdahelyi József)²⁷ valószínűleg Szerdahelyi József. Az ének középkori nyomtatott voltát a *Régi magyarországi nyomtatványok* véglegesen cáfolta.²⁸ A rá vonatkozó szakirodalmat ismételten számba vette és kiegészítette Knapp Éva,²⁹ aki levéltári forrásokat is körüljárva foglalkozott a Szent Jobbról szóló ének 1771. évi és további kiadásaival, a Szent Jobb XV–XVIII. századi kultuszával is. A szakirodalom figyelmét máig elkerülte Gábor Gyula 1928-ban kiadott, *A Szent István napi ünnep története* című kötet függeléke,³⁰ melyben az Országos Levéltár témánkra vonatkozó forrásait alaposan kiaknáztta. Felhívta a figyelmet például arra, hogy az 1771-ben közzétett „új vers” (*Ó, dicsőséges Szent Jobbkéz...*) és a csak fordításnak vélt német vers között magyarázandó szövegösszefüggés van.³¹*

Talán nem lesz az sem érdektelen, ha szétnézünk még a XVIII. század közepe utáni Szent István-kultusz irodalmi emlékei között. Az 1750-ben alapított Szent István Társaság első ülésén a pozsonyi dómban Szabó István jezsuita prédikált.³² Ezzel egy időben keletkezett Bertalanffy Pál (szintén jezsuita) verses, sajnos csak töredékesen ismert *Szent István élete*,³³ még

kompilációjáról. Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport. (Pázmány Irodalmi Művek, Lelkiségtörténeti tanulmányok, 8.) 73–92., i. h. 92.

²⁶ Rövid tudósítás ájtatos imádsággal és énekkel-együtt Szent Istvánnak ... dicsőséges jobbkézéről... (1771). Bécs, Trattner János. – és további kiadások.

²⁷ PRAY, Georgius (1771), *Dissertatio historico-critica de Sacra Dextra Divi Stephani primi Regni Hungariae Regis*. Vindobonae. 112., lapalji jegyzetben.

²⁸ BORSA Gedeon, HERVAY Ferenc, HOLL Béla (szerk), *Régi Magyarországi Nyomtatványok*. Budapest, Akadémiai. App. 4.

²⁹ KNAPP Éva (2005), Adalékok a 18. század végi nyelvi archaizálás kérdéséhez: Egy tévesen feltételezett 1484-es magyar nyelvű nyomtatvány eszmetörténeti kapcsolatai = *Magyar Könyvszemle*, 121, 2005, 2. 167–192. Az RMNy természetesen nem az énekkel foglalkozott, hanem az 1484. évi nyomtatvány létezésének cáfolatával.

³⁰ GÁBOR Gyula (1928), *A Szent István napi ünnep története*. Budapest, Franklin Társulat. A kötet függeléke: *Az „Ó dicsőséges Szent Jobbkéz” c. egyházi ének létrejötte*. Ebben a Knapp Éva által elemzett levéltári forrást is alaposan bemutatta a szerző.

³¹ Példaként a magyar vers 22., és a német 8. strófáját idézi:

A döghalál mirigyétől,	Wollest auch von uns ausschliessen
Had éhség büntetésétől	Hunger, Pest und Kriegsgefahr.
Oltalmazzon bennünket.	

³² SZABÓ István (1751), *A dicsőséges Szent István király neve alatt felállatott felséges Társasághoz, 1750*, Nagyszombat, Akad.

³³ BERTALANFFY Pál (1751), *A dicsőséges szent István magyar királynak rövid élete, mely egy ájtatos úri tisztelője által versekbe foglaltatott*, Bécs. Csonka példány (23 strófa) található a székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum Szilárdfy Zoltán-gyűjteményében. Vö. SZILÁRDFY Zol-

ugyanebben az évtizedben nyomtatványokban jelent meg az *Ó Szent István dicsértessel...* kezdetű népének; 1771-ben felkérésre készült, majd szintén gyakran kisnyomtatványként is terjedt az *Ó dicsőséges Szent Jobbkéz...* kezdetű. Ezzel párhuzamosan latinul és németre fordítva is napvilágot látott a *Corde, voce, mente pura* kezdetű középkori szekvencia; verset írt Faludi Ferenc (*Szent István királyhoz*), Rájnis József (*Szent István király jobb kezéről*), Molnár János.³⁴ A Szentjobb Budára szállítását a vonulás útján Szent István-prédikációk kísérték. 1778-ból ismerjük a Szent István koponya-ereklye érkezésekor az *Ó Szent István dicsértessel...* dallamára írt 17 strófás német éneket;³⁵ kissofficiumban olvashatjuk az *Üdvözlégy Szentléleknek választott edénye...* címmel fordított himnuszt,³⁶ énekeskönyveink népének-anyaga mellett iskolajátékok³⁷ és prédikációk³⁸ is gyakran idézték meg szent királyunk alakját. Hasznos volna, ha mindezen szövegek könnyen hozzáférhető módon, együtt tanulmányozhatók lennének.³⁹ Ebben az esetben, a művek összefüggéseit látva, nehezebb volna szövegösszefüggésekről legendákat gyártani. Mert mit olvashatunk ma rangos és kevésbé rangos ismertetésekben, tanulmányokban az *Ó Szent István dicsértessel...* kezdetű énekünkről, annak szövegéről és dallamáról együtt, különösebb bizonyítás nélkül? Azt, hogy „középkori moldvai csángó eredetű népdal”.

tán (2003), Szent István király följánlásának attribútumai In BORUS Judit (szerk.), Sz. Z., *Ikono-gráfia, kultusz történet: Képes tanulmányok*, Budapest. 235–245.; *István, a szent király*, i. m., (21. j.), 331.

³⁴ Pray György a Szentjobbról írt művében (27. j.) említi. Gábor Gyula véleménye szerint ő lehet az *Ó dicsőséges Szent Jobbkéz...* kezdetű ének szerzője (i. m., 27. j., 43, 57).

³⁵ Az ének (Székesfehérvár, Püspöki Levéltár, Acta Ecclesiae Albae Regalensis, I, 5901/1, pp. 216–217.) kezdő strófája:

Zung und Herten stimmt zusammen
Lobt Stephani Wundernamen
Und erweist ihm all Ehr!
Große Gnad von ihm kommt her.
Bitte das uns Gott behüte
Und uns geb durch seine güte
Hilf und Gnad
Hilf und Gnad
Hilf und Gnad durch seinen Nam
Vor der Sünd und Höllenflamm.

³⁶ KOVÁCS, MEDGYESY S. 2014:22. jegyzetben idézett kötet.

³⁷ A Szent Istvánról szóló színjátékokról: VARGA Imre, PINTÉR Márta Zsuzsanna (2000), *Történelem a színpadon: Magyar történelmi tárgyú iskoladramák a 17–18. században*, Budapest, Argumentum. (Irodalomtörténeti füzetek, 147.) 61–69.

³⁸ GONDOLA, Franz Joseph (1771), *Lobrede von der ohnversehrten Rechten Hand*. Preßburg, Patzkó.; KOZMA Xavér Ferenc (1771), *Ditsöült Szent István első apostoli magyar királyunknak ép romlatlan szentjobbja*. Buda, Landerer; stb.

³⁹ A székesfehérvári 1778-as koponya-ereklye érkezésekor keletkezett magyar és német nyelvű éneket más alkalommal ismertetem.

Mint vélekedjünk ezek után az *Ó Szent István dicsértessel...* kezdetű nép-énekünkről?

Az első tanulság (kutatócsoportunk⁴⁰ számára is), hogy a filológiát és a nem megalapozott véleményeket el kell tudnunk választani egymástól. Töredékes ismereteink kiegészítésére csak nagyon indokolt esetben tegyünk kísérletet. Szent Mártonról szóló népénekeink vizsgálatakor arra az eredményre jutottam, hogy a kora újkori kántorok, énekek összeállítói, másolói nemcsak az énekek válogatására, hanem azok alakítására, bővítésére, meghúzására is felhatalmazva érezték magukat. Bizonyára ez lehetett egyik oka a Nagy Ignác által is kritizált zürzavar éneklési gyakorlatnak. A tudományos kutató ne kövesse ezt a gyakorlatot, nem kapott felhatalmazást erre, ne kezelje forrásait úgy, mint a régi korok kántorai.⁴¹ Ezzel természetesen nem zárom ki azt, hogy az énekeken indokolt esetben változtatás történjen, a filológus tehet is erre javaslatot, érveljen és hagyja a változtatás jogát az illetékesekre.

Az *Ó Szent István dicsértessel...* kezdetű népének ma ismert szövegváltozatai közül a legrégebb 1758-ból ismert. Az ének egész Magyarországon és Erdélyben elterjedhetett a *Kérdések könyvecskéje*-féle Canisius-katekizmus énekmellékletei között, még 1801-ből is van kiadása. A XIX. század közepétől a XX. század első évtizedéig az ének 3-tól 5 strófás változatai fordulnak elő, jelezve a dallamot: *Dicsértessel ó Mária*.

Bibliográfiai adatok és nótajelzés	Strófák
BÁDY Valér (1864), <i>A szent-keresztii és más processiókra alkalmas istenes énekek és imák</i> , Pest, 31. p.	Ó Szent István ... 2. Magyarországból pogányság... 3. Szent püspöki méltóságok...
SZIBER Nándor (1866), <i>Orgona virágok. Imák és énekek, különösen a gyulai rom. kath. hívek használatára</i> , Gyula, 377. p. (A földrészek miséjén) Dallam: Dicsértessel oh Mária! stb. [További kiadásaiban is, egészen a XX. századig, de „A földrészek miséjén” megjegyzés nélkül.]	Ó Szent István... 2. Boldogságos Szűzanyának... 3. Azért is hálaadással... 4. Mi kik téged pártfogónknak...
<i>Dicsérfétek énekek az Urat: Imák és énekek</i> , Arad, 1891, 322. p. Dallam: Dicsértessel oh Mária.	Ó Szent István... 2. Boldogságos Szűzanyának... 3. Azért is hálaadással... 4. Mi kik téged pártfogónknak...

⁴⁰ MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiségi Kutatócsoport

⁴¹ Vö. SZELESTEI N. László (2017), Tartalmi és formai sokszínűség Szent Márton-énekeinkben In TÓTH Orsolya (szerk.) *Pannóniától Galliáig: Szent Márton és kultusza*. Debrecen, DE Klasszika-Filológiai és Ókortörténeti Tanszék. (Hereditas Graeco-Latinitatis, 6.) 173–189.

<p><i>Égi lant: Ker. katolikus imádságos és énekes könyv</i>, Nagyvárad, 1898, nr. 403. Dicsértéssel óh Mária szerint. [NB. Az 1921. évi, 3., átdolgozott kiadásban az énekek számát csökkentették. A hazafias énekek esetében szám és üres hely áll. Itt: [nr.] 322. Dicsértéssel óh Mária stb. szerint [ezután ¾ lap üres hely áll.]</p>	<p>Ó Szent István... 2. Boldogságos Szűzanyánknak... 3. Azért is hálaadással... 4. Mi, kik téged pártfogónknak...</p>
--	---

Az 1771-ben keletkezett *Ó dicsőséges Szent Jobbkéz...* azonos témájú, strófászerkezetű. Dallamát már Szentmihályi Mihály énekeskönyve jelezte. Bozóki Mihály énekeskönyve kottát is közölt a dallamjelzéshez,⁴² amely a Tárkányi–Zsasskovszky-féle 1855. évi népénektárból⁴³ bekerült a *Szent vagy, Uram! (Hozsanna)* énekeskönyvbe, nemcsak a *Dicsértéssel ó Mária...* kezdetű ének, hanem az *Ó dicsőséges Szent Jobbkéz...* dallamaként is. A szöveg a *Hozsannában* kilenc strófás, átírt változat.⁴⁴ Az *Éneklő Egyházból*⁴⁵ kimaradt ez a Szentjobbról szóló ének. 1778-ban a székesfehérvári Szent István-koponyacsont-erekllye érkezésekor német nyelven is erre a dallamra énekeltek (*Zung und Herten stimmt zusammen*).

A *keresztény katolikusok egyházi énekes könyve* (Csíksomlyó, 1806). Az *Ó dicsőséges Szent Jobbkéz*hez ugyancsak a *Dicsértéssel ó Mária* dallamát adja nótajelzésében.⁴⁶ Az utóbbi esetben azonban hiába keressük az éneket a szokásos kezdettel, mert a 13 strófás ének incipitje: *Dicsőséges, áldott Jobb Kéz...* Sőt a nótajelzés is más: *Atya! Világ alkotója*. Pedig ugyanarról az énekről és ugyanarról a dallamról van szó, dallamként a Mária Terézia énekeskönyvében a verses litánia szövegkezdetének (és nem a strófás énekkezdetének) megjelölésével.⁴⁷

Érdeemes áttekinteni a *Dicsértéssel ó Mária...* nótájára énekelt Szent István énekeinket (*Ó Szent István dicsértéssel...*; *Ó dicsőséges Szent Jobb-*

⁴² BOZÓKI Mihály (1797), *Katolikus kar-béli kótás énekes könyv*. Vác, Gottlieb. 227.

⁴³ TÁRKÁNYI B. József, ZSASSKOVSZKY Endre, ZSASSKOVSZKY Ferenc (1855), *Katolikus egyházi énektár*. Eger, 202. (nr. 198.)

⁴⁴ HARMAT Artúr, SÍK Sándor (1931¹), *Szent vagy, Uram!: Ősi és újabb egyházi énekkincsünk tára*. Budapest. nr. 291. – *Hozsanna! Teljes kótás ima- és énekeskönyv a Harmat-Sík „Szent vagy, Uram!” énektár összes énekeivel...* (1948¹). Budapest, Magyar Kórus. nr. 291.

⁴⁵ *Éneklő Egyház: Római katolikus népénektár liturgikus énekekkel és imádságokkal* (1985), szerk. Népénektár-bizottság. Budapest, Szent István Társulat.

⁴⁶ *A' keresztény katolikusok egyházi énekes könyve... először ... KÁJONI János ... világgosságra bocsátatván ... 1719-ben BALÁS Ágoston kiadattatván, most harmadszor ... ANDRÁSI Rafael által új rendbe szedettetett* (1806), Csíksomlyó. 277: *Szent István király dicső Jobb Kezéről*. Nóta. Atya! Világ alkotója. Inc. Dicsőséges, áldott Jobb Kéz... – 13 strófás változat, a refrénben az *Ó, szent kéz* itt is háromszor szerepel.

⁴⁷ Vö. WATZATKA Ágnes (2015), A Mária Teréziához kapcsolódó egyháziéneke-reform, III.: Reforménekek a magyarországi énekgyakorlatban. *Magyar Egyházzene*, 22, 2014/2015. 275–300., i. h. 292–293.

kéz...; *Zung und Herten stimmt zusammen...*), amelyekben a refrén szerkezete (a harmadik sor elején háromszori ismétlődéssel): 8 / 8 / (3+3+3+4) / 7. Az előforduló harmadik sorok az iménti sorrendben:

(Nóta) Könyörögj, könyörögj, könyörögj ránk figyelmezz ...

Szent István, Szent István, Szent István nézz mennyből le ...

Ó Szent Kéz, ó Szent Kéz, ó Szent Kéz légy oltalmunk ...

Hilf und Gnad, Hilf und Gnad, Hilf und Gnad durch seinen Nam ...

Az *Ó dicsőséges Szent Jobbkéz...* kezdetű, XVIII. századi éneket az *Énekek Szent István királyról* című, 2014-ben megjelent kötet „szövegösszefüggés, valamint népzenei megfontolások alapján az *Ó, Szent István dicsértessél...* kezdetű népének dallamára” énekelte. Annak – miként láttuk – első, dallamot megadó előfordulása (Szentmihályi Mihály, *Énekes könyv*, 1797, 374); és dallamjelölése a *Dicsértessél ó Mária* (uo., p. 322.). Az 1771. évi (és annak új kiadásai) a refrén elején nem háromszorozzák az *Ó Szent Kéz* szavakat, de Szentmihályi énekeskönyvében az ismétlés már szerepel a szövegben. Kétszáz éven át énekeltek (a budavári Szent Jobb-körmeneten is) a *Dicsértessél ó Mária* dallamára ezen Szent István-énekeinket. Bogisich Mihály, a budai Nagyboldogasszony templom plébánosa, 1884-ben feljegyezte az általa már gyermekkorában hallott, a budai körmeneten énekelte dallamot,⁴⁸ az néhány hang kivételével egyezik a *Dicsértessél ó Mária...* ma is énekelte dallamával, amelyet kottával együtt kiadott az *Óseink buzgó-sága* című kötetében (1888, 1897) és külön kiadványként is.

Hogy mikor, hogyan és hol találkozott egymással az *Ó Szent István dicsértessél...* kezdetű ének és annak a ma Pusztinából elterjedt dallama, nem sikerült tisztáznom. A csángóföldi változat Kallós Zoltán 1980-as évekbeli gyűjtése után került be az erdélyi népénektárba.⁴⁹ Domokos Mária szíves közlése szerint édesapjának, Domokos Pál Péternek 1932. augusztus 22-én énekelte Bartos József, 68 éves pusztinai kántor. A szöveg és a dallam együtt Domokos Pál Péter *A moldvai magyarság* című könyvének harmadik kiadásában (Kolozsvár, 1941) jelent meg először (kottával és három versszakos szöveggel).⁵⁰ A pusztinai Bartos József (†1940) Erdélyben tanult,⁵¹ esetleg onnan is vihette magával akár a szöveget, akár a dallamot a 19. utolsó harmadában.

⁴⁸ BOGISICH Mihály (1884), Régi templomi énekeink, II: Szent István királyról szóló énekek. *Egyházművészeti Lap*. 269–275.

⁴⁹ *Dicsérjétek az Urat: Római katolikus népénektár: liturgikus énekek, erdélyi változatokkal* (1993), szerk. GERÉD Vilmos és mások. Gyulafehérvár, Gyulafehérvári Római Katolikus Főegyházmegye. nr. 287c.

⁵⁰ DOMOKOS Pál Péter (1941³), *A moldvai magyarság*. Kolozsvár. 393 (121. számú kotta). Domokos Mária megjegyzése: a dallam nyomdahibás, hiányzik a bé előjegyzés.

⁵¹ TÁNCZOS Vilmos (1995), Deákok moldvai magyar falvakban. *Erdélyi Múzeum*, 57, 1995/3-4. 82–98, i. h.: 92.

Melléklet

Szent István királyról Énekszöveg Nagy Ignác-énekeskönyvéből⁵²

1. Ó Szent István dicsértessél, mennyben, földön tiszteltessél,
de főképpen nálunk ma, mint hazánk fő oszlopa.
Kérünk mint apostolunkat, és az első királyunkat,
Szent István nézz mennyből le, az hív magyar népedre.
2. Előbb hogysesm születtedél, Úr Istentől rendelttedél,
csillaga pogányoknak, királya magyaroknak. Kérünk etc.
3. Már a gyenge gyermekségben csuda valál a szentségben,
példájára véneknek, örömeire mennyeknek. Kérünk etc.
4. Minden játékot elhadtál, Isteneddel nyájaskodtál,
tápláltad a lelketet, sanyargattad testedet. Kérünk etc.
5. Midőn pedig nevelkedtél, szentség szekrényévé lettél,
hit, reménység, szeretet, benned helyezettettet. Kérünk etc.
6. Mennyből való okossággal, keresztényi igazsággal,
benned mértékletesség vala, és szent erősség. Kérünk etc.
7. A földről felemelttedél, levegő égben függöttél
buzgó imádságodban: és ájtatosságodban. Kérünk etc.
8. Áldott adakozóságban másod nem volt e' világban,
sokszor magad osztál el alamizsnát kezeddél. Kérünk etc.
9. Magyar Országunknak régi és széles tíz püspökségi
általad rendeltettek és öregebítették. Kérünk etc.
10. Sokszámú szerzeteseknek, Isten féltő embereknek
épitél templomokat, ékes kalastromokat. Kérünk etc.
11. Bús árvákkal, özvegyekkel, koldusokkal, betegekkel
örömet nyájaskodtál, és nékik udvarlottál. Kérünk etc.
12. Azért szegények atyjának, nyomorultak oltalmának
neveztedél népedtől; sőt még ellenségedtől. Kérünk etc.
13. De az irgalmasságodnak és nagy adakozásodnak,
mely tőled mint árvíz folyt, Magyar Ország kesken volt. Kérünk etc.
14. Konsztantinápol Rómávol[!], Jeruzsálem városával
mutatják templomidat, és más ajándékodat. Kérünk etc.

---

⁵² Székesfehérvár, Püspöki Levéltár, Kéziratok, nr. 1482(1), pp. 28–30.; *Kérdések könyvecskéje*, Győr, 1758, 172 (nr. 21.).

15. Ilyen cselekedetekkel és sokféle érdemekkel tetszettél mindenknek, Istennek, embereknek. Kérünk etc.
16. Azért korona pápától, mint Krisztus helytartójától, szent fejednek küldetett, mely másnak készítettett. Kérünk etc.
17. Magyar nép apostolsága és királynak méltósága így tereád bízott, követődnek adatott. Kérünk etc.
18. Ezen új méltóságoddal és szent hatalmasságoddal fáradtál Istenedért, meddég egész néped tért. Kérünk etc.
19. Mert pogánság setétsége és rút, undok feslettsége, általad kiirtatott, igaz hit béoltatott. Kérünk etc.
20. Halálozodkor Szűz Anyának, Magyarok Nagyasszonyának, feláldoztad magadat, népedet, országodat. Kérünk etc.
21. Holtod után fényeskedtél és sok számú csudát tettél, ki-ki tisztelt tégedet, vette segítségedet. Kérünk etc.
22. Sok sánta vette járását, sok vak ember a látását, némák kezdtek szólani, siketek is hallani. Kérünk etc.
23. Minden hív betegségiben és másféle ínségiben érzette hatalmadat, ki hozzád folyamodott. Kérünk etc.
24. Ezekért Úr nagy szentének, emberek segítőjének, minden hívtól tartattál, segítségre hívtattál. Kérünk etc.
25. Pápanak engedelmével, Szent Lászlótól sok idővel koporsód felnyitattott, szent tested vizsgáltatott. Kérünk etc.
26. Úr ez alkalmatossággal, közönséges vigassággal, bétöltötte népedet, dicsőítvén kezedet. Kérünk etc.
27. Mert noha temetésedben s olajjal folyó testedben minden más elrothadott, jobb karod ép maradott. Kérünk etc.
28. Ily és sokkal több csudákkal, mint fényes, égő fáklyákkal, Isten böcsült tégedet, mutatta szentségedet. Kérünk etc.
29. Ezekről ájtatossággal, és illendő buzgósággal ma együtt emlékezünk, szívünkben örvendezünk. Kérünk etc.
30. Úr Jézus Krisztust dicsérjük, és teáltalad azt kérjük, hogy nekünk irgalmazzon, bennünket oltalmazzon.
Szent Istvánért házainkat, királynénkat, jószáginkat
Úr Jézus mentsd bűnöktől, minden veszedelmektől.